

ПОВОДОМ 1600 – ГОДИШЊИЦЕ ДРУГОГ ВАСЕЉЕНСКОГ САБОРА

Јеромонах Атанасије Јевтић

ДРУГИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР *

Равно пре 1600 година у ове дане, маја и јуна месеца 381. године, одржан је у Цариграду сабор 150 Светих Отаца, који је затим назван Други Васељенски тј. свеопшти сабор целе Цркве Христове. Пре њега, као што је познато, одржан је Први Васељенски Сабор 325. године у граду Никеји, у Малој Азији, сазван од христоверног цара Константина Великог, који је предходно прекинуо гоњења на Хришћанство и дао му потпуну слободу.

Да би се боље схватио разлог сазивања и сам рад Другог Васељенског Сабора потребно је посетити се на одлуке Првог Васељенског Сабора у Никеји и размотрити историју црквених догађаја који су после Првог довели до Другог Васељенског Сабора.

Разлог сазивања I Васељенског Сабора била је Аријева јерес, тј. погрешно учење александријског свештеника Арија и његових присталица о Сину Божијем: како Он није истинити Син Божији и Бог, савечан Богу Оцу, него је „било времена кад га није било”, јер је настао касније, створен вољом Бога Оца да би преко њега Бог онда могао створити свет. Јерес Аријеву и присталица му Аријанаца осудили су Никејски Оци, њих 318 на броју, тиме што су изложили православно вероучење у првих 7 чланова Символа вере, додавши на крају и анатему, тј. одлучење од Саборне и Апостолске Цркве свих оних који заједно са Аријем не верују у Божанство Сина Божијег. Ових првих седам чланова /основних тачака/ наше вере и до данас држи наша Света Православна Црква.

На питање Символа вере ми ћемо се још вратити. За сада да кажемо само то да су и пре тога Православне Цркве у сваком месту, а особито у местима где су Цркву основали сами Апостоли, имале свој кратак Символ вере, тако да су нам до данас познати Символи: Јерусалимске цркве, Кипарске, Кесаријске /који је и легао у основу Никејског симбола/, и други, који се нису битно разликовали међу собом /јер су сви садржавали кратко исповедање вере у Свету Тројицу: Оца, Сина и Светога Духа, у овлапоћење Сина Божијег, и у друге основне хришћанске истине/.

После Никејског Сабора 325 г. свештеник Арије је био протеран у Илирик, тј. негде на територију нашег Балканског полуострва а са њим и три аријанска епископа /Евсевије Никомидијски, Марије Халкидонски и Теогније Никејски/. Они се после

* Предавање на Свечаној академији у част II Васељенског сабора, у сали Српске Патријаршије, 8. јуна 1981. године.

неког времена формално покају и потпишу пред царем Константином и неким источним епископима једно прикривено исповедање вере у којем покажу да се тобож кају и да прихватају Никејску одлуку. Међутим, и Арије и ови епископи одмах по повратку почну водити борбу против Православља и особно против православних епископа, међу којима се сада после Никејског Сабора највише истицао као човек, епископи богослов Св. Атанасије Велики, архиепископ Александријски. Против њега као православног они нису ништа могли изнети, па су зато сплели низ клевета друге врсте и благодарјећи тим вешто смишљеним сплеткама Св. Атанасије је био за свог живота и епископског рада пет пута прогањан са свог епископског престола, али је правда Божија сваки пут побеђивала, те је он после 2 или 3 или чак 10 година проведених у изгнанству успевао да се врати на своју катедру и у свој омиљени народ Александријски.

Међу овим источним епископима, који су водили јавну борбу против Св. Атанасија а тајну и прикривену против Никејског Сабора, било је епископа отворених аријанаца по вери, али је било и чисто православних епископа који су били заведени вештим сплеткама и интригама поменутог Евсевија и других лукавих и подмуклих аријанаца или полуаријанаца. Тако је после Првог Васељенског Сабора настало свуда у Цркви особито на Истоку, једно врење и борење уперено углавном против Никејског Сабора и његовог Символа вере и против појединих бранилаца Никејске вере.

Да бисмо боље схватили насталу ситуацију, треба се присетити општег стања Хришћанске Цркве у 4. веку, после давања пуне слободе Хришћанству од стране цара Константина /Миланским едиктом 313 године/. Тада се размахнула свестрана хришћанска делатност и црквени живот почео је да буја; многи су из незнабоштва листом прелазили у Хришћанство све је кренуло новим темпом и динамизмом који је са собом носио велике могућности, али и не мање опасности. Опасности су биле не толико у самој спољашњој слободи, колико је опасности било у широком сусрету Цркве са светом, у отвореном сусрету и слободном дружењу Хришћанства и Јелинства, хришћанског откривења и схватања и грчко-римског религиозног и философског мишљења. Већ су пре тога хришћански апологети и велики богослови 2. и 3. века /Иринеј, Ориген и други/ имали широке сусрете и расправе са јелинском религиозно-философском мишљу. У току два претходна века Црква је имала не мала искушења, борећи се са јересима у својој средини, насталим најчешће из сусрета дотадашњег људског веровања и мишљења са апсолутно новом хришћанском истином, хришћанским начином веровања, живљења и мишљења. И сам Арије иначе ревносни александријски свештеник, дошао је до погрешног мишљења о Сину Божијем управо под утицајем грчке философије, посебно Аристотеловог рационализма. Читајући и тумачећи својим верницима Свето Писмо, он у њему није видео пре свега откривену свише живу реч Живог и Истинитог Бога, него је Свето Писмо тумачио сходно категоријама Аристотелове философије. /Неко је од црквених писаца већ био рекао: „Аристотело је отац свију јеретика”/.

Можемо жалити због оваквог или сличних исхода овог сусрета Хришћанства и Јелинизма код Арија и неких других хришћанских мислилаца и писаца, међу којима је било чак и епископа, који су, као вође неке јереси или јеретичке групе, постајали у толико опаснији јер су цепали Цркву и разделявали побожни народ, али треба признати да је тај сусрет био и неизбежан и неопходан. Неизбежан зато што је Црква Хри-

стова, као посебна заједница верујућих људи у свету, самом својом природом и мисијом упућена у свет, у људску средину и друштво, да у њу сеје јеванђелско семе истине и радосну вест спасења, а светско поље сетве, људска срца и душе, испуњени су сваковрсним другим усевима, често и отровним кукољем и коровом. Неопходан је пак био сусрет Хришћанства и Јелинства зато што су многи људи, особито интелигенција класичног света, интересујући се за Хришћанство и прелазећи у њега, тражили од њега одговоре на многа питања свога ума и срца, као што је то уосталом бивало и у каснијим вековима па и данас. И данас се многи људи интересују Хришћанством са те стране: очекујући од њега да одговори на многа горућа питања људског духа и људског живота, поготово на она вечна и непролазна, увек актуелна питања смисла живота и битисања, смисла човека и света смисла људског друштва и историје, смисла живота, смрти и бесмртности.

У том смислу и с тога разлога Никејски Оци су у свом Символу недвосмислено исповедили своју непоколебљиву веру у основну истину Хришћанства: да је Исус Христос, који се родио од Свете Дјеве Марије и живео и пострадао у Јудеји, у време Понтија Пилата /тј. пре нешто више од 300 година/, и који је васкрсао из мртвих и вазнео се на небо и послао Духа Светога на апостоле да ови иду и проповедају Јеванђеље свима народима по свету и оснивају Цркве верујућих по свету, да тај Исус Христос јесте вечни и нестворени Син Божји, вечно рођени из саме суштине Бога Оца Бог и зато *једносуштан* (*ὁμοούσιος*) Њему, дакле једнога истога и недељивога бића и суштине са Богом Оцем. То је за неке онога доба било исувише много, и то је и данас много за све оне који не верују или јеретички верују у Христа /као што су то данас разни неоаријанци, секташи: јеховисти, суботари и други протестанти/. Али, то је била вера Цркве од самог њеног почетка, јер на истини – *да ли је Христос прави и истинити Син Божји и Бог по природи*, или је само створење Божје /„створени Бог”, „ други Бог”, како је говорио Арије/, тј. најузвишеније створење усвојено од Бога за сина Његовог, – на томе стоји или пада целокупно Хришћанство. Зато, само из ове перспективе, тј. из живе вере у Христа *Бога* могуће је разумети и одлучност светих Никејских Отаца у време I Васељенског Сабора и после тога сву ону надчовечанску борбу Св. Атанасија Великог и других Светих Отаца после њега, особито великих Кападокијаца, о којима ће тек бити речи, борбу за Никејско исповедање вере у истину да је Христос заиста Јединородни Син Божји, једносуштан Оцу по Божанству, тј. *истинити Бог*, као што је једносуштан и нама по човечанству, тј. *истинити човек*. Зато је Никејски Сабор и његов Символ вере, са кључним изразом „омоусиос” = једносуштни, био главна мета напада од стране Аријанаца, јер је то разарало саме основе Аријеве јереси и свих каснијих покушаја враћања на Аријанство у овом или оном виду.

Било је, међутим, и погрешног тумачења Никејске вере и Никејског израза „једносуштни”, што ће не мало штетити самим Никејцима и Никејском Символу. Такав је био случај неумерене ревности „Никејца” Маркела Анкирског, који је у свом противљењу Аријанизму дошао до претераног и погрешног „омоусијанизма”, што га је одвело у јерес не мању од Аријеве, а многе Источне епископе утврдило у борби и против саме Никеје и њеног Символа, па и самог израза „омоусиос”. Треба одмах рећи да и сам израз *једносуштни* – *ὁμοούσιος*, као уосталом и сваки израз из несавршеног људског језика, немоћног да потпуно изрази сву тајну Живог и Истинитог Хришћанског Бога у Светој Тројици, имао је тај израз или, тачније речено, могао је имати својих

неправилних поимања и тумачења, која ће сметати не само епископима наклоњеним Аријанству, него и многим искрено верујућим православним епископима на Истоку. /Не треба заборавити да је исти израз „омоусиос“, истина у другачијем контексту учења Павла Самосатског, био раније осуђиван на Истоку, на великом сабор у Антиохији 268. године/. Својим погрешним тумачењем Никејског израза „омоусиос“ Маркел Анкирски је изазвао против себе велики број источних епископа, који га зато и осуде први пут 336. године, а потом и више пута узастопно, и закључно на другом Васељенском Сабору 381. године. У основи Маркеловог тумачења израза „једносуштни“ садржано је порицање Свете Тројице, мада другим путем него што је то чинио Арије. Нажалост, Маркел није био усамљена појава међу „Никејцима“. И на познатом сабору у Сардици /данашњој Софији/ 343. године, поједини епископи, присталице Никеје /међу њима је предњачио Протоген Сардички/, оправдали су Маркела Анкирског и признали га као православног, при чему су и сами, желећи тобоже да „објасне“ Никејску веру мало опширније, поновили заблуде које су биле блиске Маркеловом схватању о односу сина Божијег према Оцу /говорили су да је „једна Ипостас Оца и Сина“/, чему се одлучно успротивио на сабору присутни Свети Атанасије Велики.

У чему се састојала опасност и јеретичност Маркеловог тумачења Никејског израза „једносуштни“ или тумачења појединих епископа Сардичког сабора? Црквени Оци, научени од Христа и Светих Апостола, одувек су веровали и исповедали да је наш хришћански Бог *Света Тројица*, управо онако како нам се сама Она открила, гј. као Бог Отац, Бог Син и Бог Свети Дух, као што је и Христос послао Апостоле да уче народе и проповедају им Јеванђеље, крштавајући их у *име Оца и Сина и Светога Духа* /Мт. 28,19/. Ове речи светог крштења особито ће наглашавати Св. Василије Велики, а он ће у ствари бити главни творац II Васељенског Сабора и његовог Символа, преко својих ученика, пријатеља и сарадника. Свети Василије Велики, следујући предању Црква на Истоку, одакле је и засијало и проширило се по свету Јеванђеље, наглашаваће веру у конкретну Свету Тројицу, у *Три Лица* (*τρία Πρόσωπα*), или још јасније и одређеније веру у *Три Ипостаси* (*τρεῖς Ἰποστάσεις*), где реч *Ипостас* означава конкретно постојеће посебно Божанско Лице, посебан лични начин постојања (*τρόπος ὑπαρξέως*) Божанске личности Бога Оца и Његовог Божанског Сина и Његовог Божанског Духа. Ова три света и ничим незаменљива Божанска Имена: *Отац* и *Син* и *Свети Дух*, која исповедамо у св. крштењу, и то не само речима него и на пракси, самим делом и актом крштења, којим се спасавамо и ступамо у Цркву као заједницу спасења. та три пресвета *Имена* означавају три реално постојећа Божанска *Лица*, Божанске *Личности*, а не само неке фигуре или модусе или силе Божанства, како су тврдили јеретици монархијанисти Савелије и Павле Самосатски, из претходног 3. века, а што сада на свој начин понавља и Маркел Анкирски. Наиме, Маркел је толико пренаглашавао јединство Сина Божијег са Богом Оцем, Његову *едносушност* са суштином Оца до те мере да се Син губио као посебна Ипостас или Личност и био схватан од Маркела само као потенцијална сила Очева, унутар Његовог бића или суштине. Тек када се Син Божји оваплотио и постао човек Исус Христос, тек онда се, вели Маркел, издвојио као посебно биће или лице и сишао на земљу да обави домострој нашег спасења, да би, кад заврши тај посао вратио се опет Оцу и понова се сјединио, боље рећи исчезао у Очевој суштини, чиме се на тај начин завршава Његово царство. Ево, дакле, зашто је II Васељенски Сабор против Маркела унео у Символ вере, у 7 члан,

израз: *Његовом Царству неће бити краја*". /Уствари, бројни Источни оци још пре II Васељенског Сабора почели су да уводе у Символ ову фразу, коју ће II Васељенски Сабор само усвојити и потврдити/.

Очигледно је из наведенога да је Маркел Анкирски и низ његових ученика и присталица, под плаштом Никејске вере, уствари порицао Свету Тројицу, реално постојање Три Божанске Ипостаси. Зар је онда Маркел мање јеретик него ли Арије, пита се Св. Василије Велики у једном свом писму Западним епископима, који су подржавали Маркела као „Никејца”, а многе епископе на Истоку сматрали за аријанце, и ако ови то нису били.

Огромна већина Источних епископа одавно су били раскрстили са Аријем. И не само да су били против Аријанства него су већина Источних епископа били и против полуаријанства, тј. против умерене и компромисне струје коју је предводио Акакије Кесаријски /из Палестине/, и коју је подржавао свим дозвољеним и недозвољеним средствима цар Констанције, Константинов син, који је владао на Истоку већ од 337. године, а од 351, после победе овде код Винковаца и Осијека, постао је император целе империје, и остао све до своје смрти, до новембра 361. године. Кад смо већ поменули императора Констанција и његов државни притисак на Цркву, особито наметање епископима компромисног полуаријанства /360. године/, онда треба истаћи и ову начелну чињеницу: да је државна власт својим сталним мешањем у црквена питања — а која то власт кроз историју до данас није радила? — само компликовала проблеме и одуговлачила њихово право решење, које је долазило увек из дубине самог и унутрашње слободног живота Цркве, из живог и непрекинутог предања Истине у Цркви. Истини за вољу, како је верно приметио већ руски историчар Болотов, за мешање државне власти у црквена питања врло често су били криви сами поједини епископи, који су прибегавали државној власти тражећи од ње помоћ и интервенцију, чак и по питањима не само личних односа са својим колегама, него и по чисто верским питањима. Зато је у ово време, особито четрдесетих и педесетих година 4. века, било низ сабора сазваних државном влашћу Констанцијевом, која је, као што рекосмо, почетком 360г. достигла врхунац у свом наметању свим епископима компромисног полуаријанства, али све то ипак ништа није помогло. Помоћ је Цркви дошла изнутра, од самих православних епископа и од верног православљу народа. Догађаји пак на Истоку текли су даље овако:

По смрти Констанцијевој /новембра 361/ за источног цара долази Јулијан Отступник, који ће покушати да оствари један невероватан преврат: да упркос већ тривековном расту Хришћанства заустави пад многобоштва и васпостави идолопоклонство! На његово бесно и до тада невиђено гоњење на хришћане Свети Атанасије Велики одговорио је само осмехом и познатом кратком реченицом: „Облачак је, проћи ће”, што се заиста и десило, јер је Јулијан ускоро извршио самоубиство у битки са Персијанцима, већ средином 363. године. За кратко време своје владавине Јулијан се у почетку лицемерно показао као толерантан, па је дозволио да се из изгнанства многи православни епископи, међу којима за нас овде најзначајнији јесу: Св. Атанасије Александријски, из табора Никејаца и подржаван од Западних, и Св. Мелентије Антиохијски, из табора Источних епископа, које Западни епископи нису признавали нити подржавали.

Чим је стигао у свој град Александрију Св. Атанасије је сазвао сабор од око 20

епископа, 362. године, и на сабор је позвао и представнике Источних епископа, међу којима су били и посланици Св. Мелетија Антиохијског. Овај сабор Св. Атанасија, можемо слободно рећи, био је стварна црквенобогословска увертира II Васељенског сабора, јер је донео такве одлуке које су припремиле пут Цариградском Сабору 381. године. Сабор Св. Атанасија 362. г. најпре је недвосмислено поново прихватио и потврдио Nikeјски Сабор и његов Символ вере, а затим је богословски објаснио да је правилна и вера Источних епископа да Света Тројица јесте заиста три реална Лица, Три Божанске Ипостаси које имају једну суштину. Сабор је зато одбацио погрешна тумачења Nikeјског јединосушчија, која су Маркел и поједини епископи на Сардичком сабору заступали, те је тако посредно признато да је отпор Источних епископа таквом тумачењу Nikeје имао своје место, јер то није било Аријанство, него исправна православна одбрана реалности Трију Ипостаси у Светој Тројици. Карактеристично је споменути да је Свети Атанасије већ 358. или 359. године, у свом спису *О Саборима у Аримину и Селевкији*, признао вођу Источних епископа Василија Анкирског за свога брата у вери, чиме је званично дато велико признање Источним епископима од стране Nikeјаца и великог страдалца за Nikeјску веру Атанасија Великог.

Свети Мелетије пак, који је дошао за епископа града Антиохије 360. године, одмах се изјаснио за Nikeјску веру, али уз разумљиво и неопходно објашњење Nikeјског јединосушчија у смислу очувања источне вере у *триипостасност* хришћанског Бога. Због те своје православне вере Свети Мелетије је био од тада више пута прогањан, али ће он све те прогоне издржати и остати веран Православној вери у Свету Тројицу, тако да ће на II Васељенском Сабору бити председник Сабора, до свога упокојења током заседања самог сабора. Око Светог Мелетија и иза њега стајала је велика група Источних епископа, еминентних богослова и бораца за Паравославље, од којих ће многи затим бити чланови II Васељенског Сабора.

Но, нема сумње, да је најзначајнија личност из средине Светог Мелетија био *Свети Василије Велики*, чији период богословске и црквене делатности пада управо у овај период шездесетих и седамдесетих година 4. века, доба када је у ствари припремљен II Васељенски Сабор и урађено све што је било потребно, и са црквене и са богословске стране на Истоку, за његово успешно одржавање и коначно усвајање од целе Цркве.

Први јасни иступ Светог Василија, младог, врло талентованог и у свом времену несумњиво најобразованијег човека, како у грчкој философији тако и у теологији, био је 364. године, када је, после понижавајућег поклекнућа већине епископа и на Истоку и на Западу пред идеолошким и политичким притиском Констанција и њиме фаворизоване партије полуаријанаца /„Омијаца”/ 360. године и после појаве одмах затим, 362. године, Евномијеве „Апологије”, дела у којем је до перфидности интеллигентан начин изнето аријанско учење – „Аномејство”, које је порицало чак било какву сличност Сина Божијег и Светог Духа са Богом Оцем – Василије је тада написао своје познато богословско дело „*Ἀντιρρητικός κατά Εὐνομίου*”, у коме је до у парапарчад раздробно Евномијеву „технологију” /јер, за Василија Великог, и Евномије и њему многи слични „*τεχνολογοῦσι καὶ οὐ θεολογοῦσι*”/. Василије је тако неодољиво разобличио позиције Евномијеве да је овоме требало пуних 14 година да одговори на то /378. г./ Следеће велико дело Василијево био је његов спис *О Светом Духу*, написан 374. г. када је Василије већ постао епископ – митрополит Кесарије Кападокијске.

Свети Василије је изабран за архиепископа Кесаријског у јесен 370. године, и то, треба са болом констатовати, једва са једним гласом већине, јер су извесни епископи били против Василија, знајући за његов непоколебљиви став и неодступни рад још док је био презвитер и главни сарадник надлежног му епископа Евсевија. Било је то време владавине цара Валента /364–378. г. /, који је обновио познату политику Констанцијеву, тј. политику прогона православних и подршку компромисној тактици полуаријанаца и дипломатичних *Духобораца*.

Ко су то били *Духоборци* о којима ми до сада нисмо говорили а чије ће јеретичко учење бити друга тачка на дневном реду II Васељенског Сабора?

Још пре на око 15 година него што је Свети Василије написао против духоборачке јереси своје дело *О Духу Светом*, које смо већ поменули, појавило се међу појединим теолозима и епископима погрешно учење о Светом Духу: тако да је Он сматран не за Бога, него за *створење*, за створеног *духа* кога Бог шаље у свет на разне начине да обавља вољу Његову. Треба напоменути да су и сви Аријанци били духоборци. Али, у ужем смислу речи „Духоборци” су били једна друга група епископа који нису били строги Аријанци, него су напротив пришли православној вери у Божанство Сина Божјег, мада неки више из разлога црквене дипломатије, него ли са заиста искреном вером, те смо их зато мало пре и назвали „дипломатични духоборци”, што ће рећи превртљиви, непостојани и, како ће рећи за њих Свети Василије, „половични” „осредњаџи”, „медиокритети”.

Против ових духобораца писао је још Свети Атанасије Велики у својим познатим *Писмима Серапиону*, свом ученику и епископу Тмуитском у Египту /око 358 – 9. г./ и такође је против њих донео одлуку на поменутом значајном сабору у Александрији 362. године. Ову своју одлуку, чим је Свети Василије изабран за епископа 370. године, Св. Атанасије Велики послао му је лично /тј. *Саборски Томос* са сабора 362. године/, и то је била велика поука и подршка за младог архиепископа Кападокијског и екзарха Мале и Велике Јерменије. /Постоји сачувано и једно писмо Светог Атанасија монасима у Кападокији у којима непобедиви и прекаљени борац за Никејску веру 318 Светих Отаца, ваистину Велики Атанасије, назива много млађег од себе Василија *епископом* каквога би била достојна цела васељена/.

Наведене чињенице говоре по себи већ веома много. Наиме, Василије Велики и његови пријатељи, браћа и ученици: Свети Григорије Богослов, Свети Амфилохије Иконијски, Свети Григорије Ниски и Петар Севестијски, сви чланови II Васељенског Сабора, били су верни и достојни ученици великог Александријског Оца Православља и Тринаестог Апостола – Светог Атанасија. Били су, дакле, верни следбеници Никеје и Никејске вере. И Атанасије је то добро знао, и зато је могао, кроз непуне три године, мирне душе да се престава са овога света, да оде непобеђен са попришта црквене борбе и страдања за Христово Божанство, за Његову једнакост и једносушност са Богом Оцем, имајући притом очи пуне наде уперене у много млађе али већ искусне борце за Православље – Свете Кападокијске Оце.

Међутим, са свим поштовањем које имамо према великом оцу Цркве Светом Атанасију, и које су имали према њему Свети Василије и Свети Григорије Богослов, треба признати да су ових двојица Кападокијских Отаца не само продужили, него и допунили, усавршили и довршили дело Великог Никејца и Оца Православља – Атанасија Великог. Јер, кратко речено, сумирајући све до сада изнето, Аријанство је ко-

начно побеђено тек заслугом Кападокијских Отаца и то на II Васељенском Сабору. Богословско и црквено дело Светог Василија и двојице Григорија, тек је оно донело коначну и од тада више неоспорну и неоспориву победу Православној вери у Свету Тројицу, јер су тек ови *Новоникејски* Оци дали прави православни смисао никејском једносушчију; тек су они коначно обрадили тј. објаснили, допунили и утврдили Никејски Символ вере, у чему се у ствари и састоји крајње дело Цариградског Сабора 381. године, који ће због тог итаквог садржаја и значаја својих одлука постати *Други Васељенски Сабор*, раван Првом, Никејском Сабору.

Но, Свети Василије Велики није доживео да својим очима види сазван II Васељенски Сабор и да на њему учествује. Али, он је у ствари био већ све припремио што је за тај Сабор и његов успех било потребно. Својим богословским радом и радом својих пријатеља и браће у Кападокији, Малој Азији и широм Истока, он је коначно допукао многоглаву хидру аријанизма, полуаријанизма, савелијанизма, маркелијанизма и духоборства. Његово богословско дело и дело осталих Кападокијских Отаца само је потврдио и васељенски саборно запечатио II Васељенски Сабор. Василије је такође припремио највећи број самих чланова II Васељенског Сабора. Окупљајући све православне снаге на Истоку око Светог Мелетија Антиохијског, он је са великом, павловском снисходљивошћу настојао да поврати у Православље заблуделу браћу полуаријанце, и чак духоборце, и у томе је нема сумње много успео. Из многобројних црквено-теолошких фракција на Истоку, за непуних десетак година Василијевог неуморног црквеног миротворства вратило се Православљу и окупило око 150 епископа на Истоку, јединствених у вери Никејској, онако како су ту веру протумачили и изложили Василије и нераздвојни му друг Григорије Богослов. Управо ови епископи су и сачињавали састав II Васељенског Сабора под председништвом Светог Мелетија Антиохијског, човека који је већ био централна личност на Истоку, и по положају своје апостолске катедре и по свом духовном лику и кротком карактеру. Али, ако је Свети Мелетије био видљиви центар Источних епископа, невидљиви духовни и богословски стратег из позадине био је Свети Василије Велики, митрополит релативно мале митрополије на Истоку, али у суштини стварни црквени и богословски поглавар читаве Васељенске Цркве свога доба. И Василије је то знао, и тако себе и осећао; зато је и имао смелости да каже: „Ко није са мном није са Црквом, јер није са Истином”. Ово је само доказ да је у Православној Цркви примат увек везан за Истину и за личност Светитеља као верног наследника Светих Апостола.

Управо овде, у овој тачци до које смо дошли, време је да изнесемо и једну другу болну чињеницу из предисторије II Васељенског Сабора. Реч је о односу Западних епископа, и особито Римског епископа Дамаса, према својој браћи на Истоку, особито према Светом Василију, Светом Мелетију и Светом Григорију Богослову. Нема сумње да су од самог почетка Римски епископи и већина Западних епископа били присталице Никејског Сабора и његовог Символа вере. Међутим ова верност Никеји била је често формалног карактера, јер су и Римски и други Западни епископи истовремено подржавали и Маркела Анкирског, за кога смо видели да је био, у име „Никеје”, јеретик не мањи од Арија. Ова формална верност Никејском исповедању доводила је Римске и многе Западне епископе до тога да су на Истоку отпор према тако схваћеној Никеји схватили као аријанско тако да су многи на Западу, па чак и сам папа Дамас, сматрали Светог Мелетија за аријанца и подозревали чак Светог Василија

због његовог учења о три Божанске Ипостаси. С друге стране, Запад није хтео да схвати сву црквену и богословску сложеност ситуације на Истоку, као и велико страдање и прогоњење епископа на Истоку, било од стране државне власти, било од интрига појединих лукавих епископа или групица. Кад се међутим, слична ситуација проширила и на Запад, у време када је цар Констанције постао и западни император, тада су на низ сабора у Сирмиуму /нашој Сремској Митровици/ и у Милану подлегли полуаријанству многи епископи Запада, па и сам папа Либерије неколико пута је потписао полуаријанско или чак аријанско исповедање вере, те издао, и он и већина Западних епископа, и Никејску веру и њеног главног поборника Светог Атанасија. /Папа Либерије, Богу хвала, убрзо се покајао и вратио Православљу али то је, између осталог, још један историјски непобитан доказ да је и Римски папа погрешив чак и у питањима вере, тј. погрешив „ex cathedra“/.

Још се више жалио Свети Василије Велики на понашање Римског епископа Дамаса /366–384. г./ . Дамас је, наиме, подржавао мању групу „никејаца“ у Антиохији, на челу којих је био епископ Павлин, а био је међутим против огромне већине народа и епископа окупљених око Светог Мелетија Антиохијског и Светог Василија Великог. Када је постао епископ 370. г. Свети Василије је надаље бар три пута покушавао да преко посланих у мисију делегата са Истока објасни Западним епископима и папи Дамасу право стање ствари на Истоку и замоли да Западни епископи не подржавају на Истоку Маркела и његове присталице. и још разне друге групе сумњивог, ако и не јеретичког вероисповедања, него да ступе у општење са здравим православним епископима на челу којих стоји Свети Мелетије Антиохијски. На жалост, све је било узалуд. Стога се са тугом и болом жали Свети Василије: „Горда римска обрва“ није хтела да сагледа право стање Цркве на Истоку. Зато, додаје Свети Василије, „ако нам се Бог не смилује и не помогне, шта ће нам помоћи гордост Запада“? Због оваквог надменог односа Запада, православни Оци на Истоку, они исти који ће се кроз пар година окупити на II Васељенски Сабор у Цариграду, њих 150 на броју биће, по логици западњака, „ван општења“ са Римом! Дакле и такви Светитељи какви су били Свети Василије и Свети Григорије Богослов, Свети Мелетије и Свети Кирил Јерусалимски! Ово, наравно, неће сметати њиховом Сабору у Цариграду 381. године да постане истински *Васељенски* Сабор, тако да ће нешто касније, силом саме Истине Цркве, која не гледа ко је ко, него тамо где је Дух Божји, и Рим и цео Запад бити принуђен да призна овај Сабор и усвоји његове одлуке као заиста одлуке *Васељенског* Сабора. Ово признање, међутим, доћи ће нешто касније, на IV Васељенском сабору у Халкидону /451. године/.

Ситуација пак непосредно пред Цариградски Сабор била је оваква: Огромна већина епископа на Истоку, иако непризната од Западних епископа са папом Дамасом на челу била је православна и заступала је Никејско исповедање вере, онако како су исто објаснили и протумачили Оци *Нобоникејци*, тј. Свети Кападокијски Оци са Василијем на челу. Без обзира на све разноврсне притиске источног цара Валента, спроводника компромисне полуаријанске идеологије и политике, Православни епископи нису попуштали, него су своју паству руководили и из изгнанства, то јест прогонства. Тако су у ствари све главније катедре на Истоку у свим главнијим градовима, држали православни. Остала је, међутим, у неправославним, тј. аријанским рукама, сама нова престоница империје Цариград. Тамо је од 360. године /после прогна-

ња епископа Македонија, који ће ускоро, око 364. године, умрети као један од вођа Духобораца/ на катедру био засео Евдоксије /прешавши из Антиохије/, човек невероватно превртљив у вери, углавном више аријанац него ли полуаријанац. По његовој смрти дошао је за Цариградског епископа Демофил, нешто мало умеренији аријанац. Православних је у Цариграду и тада свакако било, али је то била мањина и били су стадо без пастира.

И сада, када помоћ и подршка православним епископима на Истоку није долазила са Запада, нити из православне Александрије, где је катедру Светог Атанасија држао тада Петар Александријски који се поводио за римским Дамасом, тада се из Антиохије, као центра Истока, где је, иако из изгнанства, православнима ипак руководио Свети Мелетије, осетила од стране многих потреба да се и нова престоница, тј. Цариград, свецело придобије за православље, те да тако Цариград постане нови црквени центар Истока. То је најпре осетио сам Свети Василије Велики и зато је, умирући доста рано /1. јануара 379. године/, изразио жељу коју ће прихватити и Свети Мелетије и већина Источних епископа: да се, наиме, у Цариград пошаље нико други него сам Свети Григорије Богослов, хиротонисан већ за епископа малог месташца Сасима /у које никада није пошао/. И Григорије се повинује овој општој жељи, и после Антиохијског Сабора 379. године /негде око Пасхе 379. године/ он дође у Цариград на позив и мале групе православних из престонице. Од момента свог ступања на тло престонице, па за свега непуне 2 године рада у њој, Свети Григорије је потпуно васкрсао Православље у Цариграду и учинио да се управо овде одржи Сабор на коме ће Никејска Ортодоксија коначно триумфовати.

Ако је у времену пре овог момента главни терет борбе за Православље, после Св. Атанасија, понео Свети Василије Велики, сада ће тај терет и подвиг достојно носити Свети Григорије Богослов, нераздвојни друг и пријатељ Василијев из детињства, једна префињено суптилна и дубока природа, са неупоредивом интелекцијом и врхунском образованошћу, врло осетљива и више него песничка – мистичка природа, склона самоћи, контемплацији и молитви више него ли друштвености и спољашњој активности. Па ипак, и поред тога Григорије је показао да за боголике и богоносне *свете* људе, таквих димензија и распона каквих је био он, не важе никакви људски шаблони. Јер, контемплативни и повучени Григорије, као што рекосмо, за свега две године учинио је више за Цркву него нечија двадесето–или тридесетогодишња активност и делатност. Из малене позајмљене кућице, претворене у храм назван *Анастасија* = Васкрсење, Григорије је васкрсао православље у Цариграду, повратио у овај град некада изгнану из њега Божанску Тројицу”, како сам каже, и припремио коначни тријумф Православља над Аријанизмом, не само у престоници и на Истоку, него и у читавој васељени. Главна богословска, и посебно *тријадолошка* дела Светог Григорија настала су у ово време /ср. *Пет Теолошких Беседа*/.

Истина, политичке промене које су се у међувремену одиграле ишле су овоме на руку. Наиме, јула 378. године у борби са Готима /у данашњој Бугарској/ погинуо је аријанству наклоњени цар Валент, и онда је западни император Грацијан за источног савладара свог назначио војсковођу из Шпаније Теодосија. Теодосије је био човек Никејске вере и на путу за Цариград, он је у Солуну издао објаву да неће трпети епископе који не буду сагласни са вером Дамаса Римског и Петра Александријског. И зачудо дошавши на Исток у свој део империје, Теодосије је променио мишљење, не по пи-

тању верности Никејској вери, него по односу према лицима. Наиме, познато је и рекли смо већ да ни Дамас Римски ни Петар Александријски нису признавали Св. Мелетија у Антиохији, нити се саглашавали са доласком Св. Григорија из Назијанза у Цариград. Али, предање нам говори да је Теодосије још као војсковођа имао једно виђење: како га један веома мио и благога лика старац епископ крунише за цара. Када је дошло до његовог сусрета у Цариграду са Св. Мелетијем, који је ту био дошао да устоличи Св. Григорија, Теодосије је одмах препознао Св. Мелетија и прихватио га са великим поштовањем. Тада је свечано уведен у храм Светих Апостола у Цариграду Свети Григорије и тако је постао архиепископ Цариградски, како се и до данас назива у нашој светој Цркви. Аријански пак епископ Демофил изашао је са својом групицом изван градских зидина.

Но Свети Григорије није у Цариграду био без невоља. Његовог дојучерашњег пријатеља, монаха и аскету Максима Киника, тј. тако названог философа по уздржању, захватила је похлепа за славом и влашћу, те он, по жељи Александрије и Рима, буде тајно од Григорија хиротонисанза епископа Цариградског, чиме су Александрија и Рим показали да су им намере такве да сами желе да свој ред и поредак заведе на Истоку, без имало урачунавања правога стања ствари на Истоку и без питања самих Источних епископа. У томе, наравно, нису успели.

Све ово што наводимо личи по мало на вешто испричану причу али су, на жалост, ствари овако текле и ако их овде наводимо до у детаље, то је само зато да боље схватимо кроз какве је све унутрашње и спољашње невоље пролазила Црква Христова Православна, па ипак је на крају неодољиво тријумфовала кроз данас слављени Свети II Васељенски Сабор.

На крају, време је већ да проговоримо конкретно и о самом II Васељенском Сабору. Уствари, досадашњим излагањем догађаја ми смо скоро све догађаје већ изнели и указали на главне узроке сазива овог Светог Сабора и такорећи предуказали и нагостили његове догматске и канонске одлуке.

По обичају већ наслеђеном од Св. цара Константина, Сабор је по жељи Источних епископа сазвао цар Теодосије /назван Први или Велики/, и то за месец мај 381. године у Цариграду. На Сабор су позвани само епископи његовог дела империје тј. епископи Истока, и још накнадно епископи Македоније и Египта. Ови последњи су дошли, али са извесним закашњењем тако да су окупљени Источни епископи већ отпочели нормалан рад Сабора, под неоспорним и ни од кога не оспораваним председништвом Мелетија Антиохијског. Пошто је у току рада Сабора преминуо Св. Мелетије и преселио се у бољи свет, у Небеску Цркву и тамошњи вечни Сабор Светих, председништво Сабора преузео је Свети Григорије Богослов као признати од свих присутних Цариградски епископ. На место Светог Мелетија за Антиохијског епископа изабран је Антиохијски презвитер Флавијан /касније познати Флавијан, чувени епископ Светог Јована Златоуста/. И поред мирољубивог предлога Св. Григорија Богослова да се после Св. Мелетија у Антиохији призна за епископа већ постојећи но отцепљени са мањом групом епископ Павлин, Сабор Источних епископа није на то пристао, ценећи заслуге Светог Мелетија и не забораваљајући црквено-богословске интриге Павлинове и његових подржавалаца са Запада.

У то време, на Сабор стигну и поменути епископи из Македоније и Египта /на челу са Асхолијем Солунским и Тимотејем Александријским/. И прво што су ови учи-

нили, особито Египћани, пребаце Светом Григорију за тобожњу незаконитост његовог доласка на Цариградску катедру. Григорију је и онако већ било доста од Египћана оно што су му приредили тајним хиротонисањем за против-епископа Максима Киника, те сада, на опште изненађење свих, јавно пред свима епископима на Сабору захвали се и на катедри Цариградској и на председништву Сабора. Одржавши један краћи потресно искрен и дирљив опроштајни говор, у коме се тужно-иронично опрашта од престонице и њених интрига, од међусобних свађа и сплетки око престола и власти а нарочито искрено и дирљиво опрашта се од своје црквице Анастасије и своје љубљене паства, – равноангелни Григорије одлази „са Светом Тројицом” у срцу и души у милу му пустињу и самоћу, у свој родни Аријанз у Понту, да тамо у дивним и богонадахнутим догматским и моралним песмама својим опева Свету Тројицу и високи идеал чистог хришћанског морално-аскетског живота, а у својим историјско аутобиографским песмама да оплаче интриге и неправде и страдања овоземаљског живота свог. /Ипак, не треба мислити као што неки мисле да је велика душа Григорија Богослова остала трајно разочарана, јер већ идуће године видимо га да активно учествује у животу Цркве и такав остаје до своје блажене смрти, око 390. године/.

Оци епископи на Сабору, и ако изненађени Григоријевим одласком, нису се дали збити с пута. Енергично осудивши већ раније Максима Киника, његов покушај узурпације и стварања нереда и поништивши све у вези са њим и од њега урађено као незаконито /о чему говори 4. канон II Васељенског Сабора/, одмах изаберу за Цариградског епископа мирног и доброг престолничког градоначелника Нектарија /по препоруци цара Теодосија и Диодора Тарсијског/ и хиротонишу га на Сабору, тако да под његовим председништвом Сабор настави и успешно заврши свој рад, почетком јула 381. године.

Сабор је, као што се из досадашњег излагања могло видети, имао следеће 4. теме на дневном реду:

Прво: *потврда Никејског Сабора*, његове вере, тј. Символа 318 Светих Никејских Отаца, што значи, дакле, коначну осуду Аријанства у свима његовим видовима и варијацијама. /О томе нам говори први канон II Сабора/.

Друго: претрес јереси Духобораца, који су на Сабор били позвани, и дошло их је око 36 епископа /углавном из Хелеспонта, на челу са Елевсијем Кизичким/, али ни после разговора са Оцима Сабора нису одустали од своје јереси и напустили су Сабор.

У вези са претресом и осудом овог јеретичког учења о Духу Светом указала се природна потреба допуне Никејског Сивола вере, који је као што рекосмо, имао само 7 чланова, који се односе на Бога Оца, Бога Сина и његово оваплоћење, док је о Трећем Лицу Свете Тројице, *Духу Светом*, Никејски символ имао само кратку фразу: „/Верујемо/ и у Духа Светога” /као почетак 8. члана/, без икаквог ближег одређења, па су још Свети Атанасије Велики и Свети Василије Велики против јеретика Духобораца морали додатно тражити изричито исповедање и признање да Дух Свети *није створење*, него да припада Светој и Божанској Тројици. Наш, дакле, Цариградски Сабор 381. године, који данас славимо, морао је зато допунити Никејски символ кратким и јасним чланом пуне вере у Духа Светога, тј. кратком формулом исповедања истине како православни верују у Божанску *једнакост* и Божанско *достојанство* Духа Светога заједно са Оцем и Сином. Сабор је ту веру – као што је познато свима нама

који имамо и држимо и исповедамо Васељенски Символ наше вере Православне
- овако изразио:

*„Верујемо/ И у Духа Светога, Господа, Животворнога,
Који од Оца исходи,
Који се заједно са Оцем и Сином обожава и слави /као Бог/,
Који је говорио кроз Пророке“.*

Уз овај 8. члан, Свети Сабор је додао и остала још 4 члана вере, тј. веру у Цркву, у једно крштење, веру у васкрсење мртвих и у живот будућег века, чиме је Символ Никејски сасвим допуњен, усавршен и завршен, тако да сада може служити читавој Цркви по свету као јединствени канон вере приликом крштавања и приликом заједничког исповедања вере на Светој Литургији.

Када је већ реч о *допуњавању и усавршавању* /нека буде дозвољено да употребимо савремену текућу и ако не српску реч: *перфектуирање*/ коначног текста општег Символа вере, онда смо дужни да кажемо да је II Васељенски Сабор извршио неке измене и допуне и у оном првом делу Символа, тј. у оних 7 чланова које је формулисао Никејски сабор /узевши за основу, као што је познато, текст већ постојећег Символа Кесаријске Цркве у Палестини, јер ни Никејски ни овај Сабор, нити и један Сабор Васељенске Цркве Православне никада не саставља *нову* веру, него само правилно и тачно изражава /формулише и језички формира/ *образац* – а то и значи *Символ* – црквеног правилног, православног веровања/.

Ове измене и допуне Никејског Символа на II Васељенском Сабору извршио је, према сачуваном предању, Св. Григорије Ниски. /Он сада ступа на сцену у подвигу борбе за Православље, заменивши брата му Василија и пријатеља му Григорија Назијанзина/. Измене се састоје најпре у бољој стилизацији неких места, затим у изостављању /у 2. члану / речи „*то јест из суштине Оца*“ /јер је израз „*једносуштан*“ сасвим довољан/ и, на крају, у додавању 7. члану реченице: „*Његовом* /тј. Христовом/ *Царству неће бити краја*“, што је као што смо већ рекли било уперено против Маркела Анкирског. Овако благо „ретуширање“ Никејског Символа није никада ни од кога од Светих Отаца сматрано као промена Никејске вере, него, напротив, као њена *потврда* и допуна неопходним чланом вере у Духа Светога. Овим је Сабор решио и питање Духоборачке јереси, као другу тачку свога дневног реда.

Трећа тачка II Васељенског Сабора била је новонастала јерес Аполинаријева, коју је Сабор такође осудио /о чему говори 1. канон/, а на дневном реду су била и извесна канонска питања, која су решена доношењем 4, односно 7 светих канона. О овим последњим питањима свакако би требало говорити опширније, али за то у нашем вечерашњем програму ми немамо више времена.

Додајмо на крају само то да је и следеће 382. године у Цариграду одржан опет нови Сабор скоро истих ових 150 Светих Отаца, који ће потврдити наш Сабор из 381. године и назвати га недвосмислено *Васељенским Сабором* и који ће у опширној Саборској посланици одговорити на примедбе Западних епископа. Западни пак епископи признаће овај Сабор Светих 150 Отаца Цариградских за Други Васељенски на Халкидонском Сабору 451. године.

На крају Ваша Светости, оци и браћо, допустите ми само пар закључних примедби, више у виду повода за размишљање, ради нашег бољег и дубљег учвршћења у вери Христовој, коју нам проповедаше и предаоше свих Светих 150 Цариградских Отаца II Васељенског Сабора, чији спомен данас славимо.

После овакве, иако укратко изнете, али врло сложене и драматичне слике догађаја пре II Васељенског Сабора и за време самог II Васељенског Сабора, зар неће и неке верујуће, а поготову оне слабо верујуће или још неверујуће душе помислити: Зар је такав био живот и историја Правослане Цркве Христове и у самој дубокој прошлости? Не личи ли све то мало много на обично наше људско, исувише људско? Зар је могуће да је било, а значи да и данас има толико људског елемента у животу Цркве, да Црква Христова личи више на поприште борбе него ли на тихо пристаниште спасења, личи на „ноћну морску битку у мраку, где се не зна ко је пријатељ а ко непријатељ” како је наше овде описано доба 4. века назвао и окарактерисао још сам Свети Василије Велики?

Господо, из свега овога једно је несумњиво: Живот Цркве Христове на земљи простор је истинске, људски реалне слободе. И када Бог не ограничава и не одузима човеку ту слободу, како онда један Сабор епископа да буде „дестилисан”, тј. лишен тог битног људског елемента – слободе? Није Дух Свети, за Кога непоколебљиво верујемо да Га је Христос Господ од Оца даровао Цркви Својој Светој: да свагда буде у њој као живи и животодавни *Утешитељ*, Који ће Апостоле, Оце, Епископе, и све нас, уводити свагда у сваку истину /Јн. 14,26; 16,13/, није дакле Дух Свети, иако несумњиво присутан на Васељенском Сабору, те епископе и Свете Оце претварао у аутомате. Стога ми и знамо, и не кријемо, у историји живе Цркве живих и слободних људи, многе нередне и погрешке, и чак јереси и безакоња, појединих епископа, или чак и читавих група, али исто тако знамо и за, у послушности и љубави према Духу Светом и Истини, свету савесност и свесност других епископа Христових, правих слугу Божијих и достојних следбеника Светих Апостола, које је за њихове подвиге Дух Свети заиста надањивао и руководио и између Сциле и Харибде проводио, те зато такве с правом сматрамо за *Свете Оце* Цркве наше Православне.

Тајна Цркве Божје и стварност присуства и дејства Духа Светога у Цркви, као живом и непобедивом Телу Христа Богочовека, и јесте у томе вековном и свагдашњем чуду историје: да Црква Православна кроз све просторе људске слободе духа, ума и воље, кроз многе слабости и немоћи наше, проходи непобеђена и неодступно верна Истини Божјој, откривеној јој и датој јој једном за свагда Христом Богом, Истинитим и Једносуштним Сином Божјим, Који је ради нашег спасења постао човек од Марије Дјеве и Духа Светога, Духа Утешитеља, Који од Оца исходи и Који се заједно са Оцем и Сином обожава и слави, и Који је говорио и говори кроз Пророке, Апостоле и Свете Оце епископе у Једној, Светој, Саборној и Апостолској Цркви, како нас учи Символ Светог Првог и Другог Васељенског Сабора те исте Цркве Божје.

Символ вере II Васељенског Сабора

1. Верујем у једнога Бога Оца, Сведржитеља, Творца неба и земље и свега видљивог и невидљивог.
2. И у једнога Господа Исуса Христа, Сина Божијег, Јединородног, рођеног од

Оца пре свих векова, Светлост од Светлости, Бога истинитог од Бога истинитог, рође-
ног, не створеног, једносушног Оцу, кроз Кога је све постало:

3. Који је ради нас људи и ради нашег спасења сишао с небеса, и оваплотио се
од Духа Светога и Марије Дјеве и постао човек;

4. И Који је распет за нас у време Понтија Пилата, и страдао и погребен;

5. И Који је васкрсао у трећи дан по Писму;

6. И који се узнео на небеса и седи с десне стране Оца;

7. И Који ће опет доћи са славом да суди живима и мртвима, и Његовом Цар-
ству неће бити краја.

8. И у Духа Светога, Господа, Животворнога, Који од Оца исходи, Који се
заједно са Оцем и Сином обожава и слави, Који је говорио кроз пророке.

9. У једну, свету, саборну и апостолску Цркву.

10. Исповедам једно крштење за отпуштење грехова.

11. Чекам васкрсење мртвих.

12. И живот будућега века. Амин.

S u m m a r y

Hieromonk Dr. Atanasije Yevtic

II Ecumenical Council

Expounding, in the beginning, the situation of the Church in the 4th C., which occurred after the First Ecumenical Council in Nicaea in 325, the author depicts the complexity of the ecclesiastical and theological predicament in the East. He extols the merits of the genuine Nicene Fathers such as St. Athanasius the Great, but he also shows mistakes and errors of some alleged supporters of Nicaea, such as Marcel of Ancyra and some of his admirers in the West.

Further on, the author evaluates in great details ecclesial and theological undertakings and merits of the great Cappadocian Fathers led by St. Basilus the Great, which greatly contributed to the convocation and fruitful outcome of the Second Ecumenical Council in Constantinople in 381.

Finally, an analysis is given of the process how the Nicene Creed was completed.

